

GÜNEY DOĞU ASYA'DA AVRUPA HUKUKLARININ ETKİSİ (*)

Prof. Jean MORİCE

Çev. Dr. Bülent TANÖR

1) Önce, «Güney doğu Asya» dan neyi anladığımızı belirtmemiz gerekir. Bugünkü açıklamamda kabul ettiğim sınırlar sadece şu ülkeleri içine almakta: Viet-nam, Laos, Kamboçya, Tayland ve Çinhindi yarımadası için Birmanya; geçit bölgesi için Malezya; adalar olarak da Singapur, Brunei ve Filipinler.

2) Öteden beri Çin'in kültürel ve hukukî etkisi altında olan Viet-nam bir yana, bu bölgenin tanıdığı ilk medenileştirici katkı bra-mancı Hindistan'dan geleniydi. Sonra, değişik biçimler altında budizm aynı yolu izledi. Az sonraysa arap gemicileri ya da Muham-met'e bağlı hindliler, malezyahlar ve «Cham» lar gibi Çinhindi yarımadasının ve adalar halklarının bir kısmını islamlaştıracaklardı.

Sonraları, Hindistan'ın çökmeye başlaması ve Çin'de güçlü bir İmparatorluğun kurulması bu bölge krallıklarının da hemen hemen tamamını kıta İmparatorluğuna bağlanmaya zorladı. Çinli denizciler, Güney-doğu Asyayı birleştiren denizleri katettiler. Bunların etkisi mesela, aile yapısının anaerkil (maderşahî) likten, babaerkil (pederşahî) liğe doğru evriminde kendini gösterir.

3) Güney-doğu Asyada batılı etkiler ise, doğrudan doğruya, çok geç tarihlerde, Portekizliler, Hollandalılar, İspanyollar, İngilizler ve

(*) Prof. Jean MORİCE tarafından 18 Nisan 1967 tarihinde İstanbul Hukuk Fakültesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsünde verilen ve batının hukuk emperyalizmini de canlı örnekleriyle belgeleyen bu konferans, tarafımızdan, esaslarına sadık kalınarak, fakat serbest bir şekilde ve yer yer de özetlenerek çevrilmiştir (Çevirenin Notu).

Fransızların yeryüzündeki ticarî hegemonyalarını sağlamak için savastıkları XVI ve XII nci yüzyıllarda ortaya çıkar.

Fakat, Portekizlilerin Hindistan'daki Malacca yarımadası ve Macao'da, Hollandalıların Java ve daha sonra da Endenozyanın geri kalan kısmında, İspanyolların ise Filipinlerdeki bazı daimî tezgah ve şirketleri bir yana bırakılırsa, Avrupa hukuku etkisi, XVIII nci yüzyılda hemen hemen yok denecek ölçüdedir. Bu döneme kadar daha çok yabancı tüccarlardır ki, Güney-doğu Asya devletlerinin uyruklarıyla ya da bizzat bu devletlerle olan münasebetlerinde mahallî hukuka uymak zorunda kalmışlardır. Yargı hakları, mallarını koymaları ve bazı ticarî temsilciler yerleştirmeleri için kendilerine verilen küçük araziler dışına taşmamaktadır. Bunlar, asyalılarla olan ticaretlerinde, portekizlilerin «compradores» dedikleri kimseler aracılığıyla hareket ederlerdi.

4) İstisna olarak TAYLAND ya da SIAM bir yana bırakılırsa, Avrupa hukukunun etkisi, hayli sürecek bir şekilde, siyasî sömürgeleştirme, yani egemenliğin Avrupalı Devlet'ler tarafından zorla kabul ettirilmesi yoluyla Güney-doğu asya ülkelerine girmiştir.

Bu giriş, değişik usuller altında gerçekleşmiştir. Biz bunları ikiye indirgeyebiliriz : sömürgeci devletin, hâkimiyeti altındaki devlete kendi kanununu - kamu hukuku alanında olduğu kadar özel hukuk alanında da - kabul ettirildiği otoriter yol.. Bir de, sömürgecinin, kendi kanunlarının uygulanmasını özel hukuk alanında, ana vatani terketmiş yurttaşlarına ve sömürgecilerden de, kendilerine yabancı bir hukukun uygulanmasını isteyenlere inhisar ettirdiği örnek olma ve rıza yolu.

Arada geçen zaman ise, düşmanlıkları ve bulanıklıkları altetmesini bildi. Böylece, batılı hukuk anlayışının bir bölümü ve batılı muhakeme usulleri, iyi birer örnek teşkil ettikleri, bunlar sayesinde ticarî muameleler daha bir güvenlik kazandığı için, nihayet eğitim yoluyla ve hâkim ülkenin hukukî müesseselerinin prestiji sebebiyle, güney-doğu Asya halklarının zihniyetine de girmiş oldular. Meydana gelen şey, bir zamanlar Roma hukuku müesseselerinin Roma'ya bağlı halkları etkileyişi, ve bu etkilerin Roma İmparatorluğunun çöküşünden çok zaman sonralarına kadar devam edişine benzer bir olaydı.

5) Böylece, Avrupa hukukunun, ister kara Avrupası hukuku şeklinde, ister anglo-sakson hukuku şeklindeki nüfuzu, sömürgeci

imparatorlukların parçalandığı ve eski sömürge ülkelerinin birer bağımsız ve egemen devlet haline geldiği andan itibaren de, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı tarafından devam ettirilmiş ve sağlamlaştırılmış bulunmaktadır.

B.M.T. çeşitli kuruluşları aracılığıyla bütün ülkeleri, insanlar ve halklar arasındaki ilişkilere en çok uyar gibi görünen birtakım müesseseleri kabule teşvik etmek suretiyle, 'yeryüzünde hukukun birörnekleştirilmesine çalışmaktadır. Bu durum özellikle, ulaşım hukuku, kadın hakları, banka hukuku alanlarında görülür.

B.M.T. etkisini, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelere müesseselerini yeni baştan kurmaları için yapmakta olduğu teknik yardım cümlesinden gönderdiği batı formasyonlu hukukçular yoluyla icra etmektedir. Bu etki, B. M.'in görevli hukukçuları tarafından incelenip, dünyanın belli başlı ülkelerinin temsilcileri arasında görüşüldükten sonra, Teşkilât üyesi bütün ülkelerin katılmasına açık tutulan «çok taraflı andlaşmalar» şeklinde tezahür etmektedir.

6) TAYLAND'IN DURUMU :

Bugün Tayland diye adlandırılan Siam'ın, sömürgeciliğin her türlüşünden uzak kalmış olması, bu ülkenin Avrupa hukuklarının etkisinden yararlanmasına engel olmadı. Tayland gibi, hayli süre bu cinsten bir etkiye kapalı kalan bir ülkenin hukukî çatısının yenileştirilmesine, en büyük krallardan biri olan ve 1868-1910 yılları arasında hüküm süren CHULALONGKORN tarafından başlanmış ve hemen hemen tamamıyla gerçekleştirilmiştir. Onun eseri, halefleri olan ve 1910-1925 yılları arasında hüküm süren, oğlu VAJIRAVUDH ile Tayland'ın son mutlak hükümdarı olan ve 1925'de tahta geçen RAJADHIPOK tarafından sürdürülmüş ve tamamlanmış bulunmaktadır.

1932'de, bir askerî ve sivil grup tarafından gerçekleştirilen kansız bir ihtilâl mutlak monarşiyi kaldırıyor ve yerine Anayasal bir hükümet şeklini getiriyordu. Fakat, 1932'den bu yana birbirini izleyen hükümetler ve yasama meclisleri de, mutlak hükümdarlar tarafından girişilen «mevzuatın yenileştirilmesi» hamlelerine devam etmekten geri kalmıyacaklardı.

7) Tayland'ın kendi serbest iradesiyle kararlaştırdığı bu hamlenin aşamaları şunlar oldu : Birmanlara karşı yürütülen ve bu arada başkent AYUDHA'nın da 1767'de elden çıktığı uzun bir savaş döneminden sonra, BANGKOK yeni başkent olarak seçilip, SİAM kurucusu kral I inci RAMA (1782-1806), bir heyeti «Üç büyük mühür kanunu» adıyla tanınan bir kodun yazımıyla görevlendirdi. Meydana getirilen kod zayıf ve sathîydi. Kod, o devirde Birmanya'dan Çin'e kadar bütün Asyanın ortak bir hukukî özelliği olan medenî ve cezaî unsurlar karışımı esasî üzerine kurulu bulunmaktaydı.

Hemen hemen bir asır boyu bütün hükümdarlar, bu kodu yeniden düzeltmeyi istedilerse de, bunu başaramadılar. Yabancılarla olan ilişkilerin Siam'a, müessese ve âdetlerinin eskiliğini apaçık ortaya çıkaracak şekildeki bir batı etkisini sokabilmesi için, S.M. MONGKUT (1851-1868) un hükümdarlığını beklemek gerekti.

8) Kral MONGKUT, yasama reformlarına başlıyordu ama, herşeyi ta yenibaştan ele alıp düzenlemek gerekiyordu. Kendisi, «Belediye İdareleri Üstüne bir Kanun» un da tanıklık ettiği gibi, idare hukuku reformlarına bilhassa önem vermekteydi. Yeni bir hukuk anlayışından ilham alarak 500 kadar adlî karar verdi. Fakat, reformların daha derin olanlarını gerçekleştirmek işi, daha çocukluğunda İngilizceyi öğrenmiş olan ve uzun süren saltanatı süresince de yabancı ülkelere birçok geziler yapan, oğlu kral CHULALONGKORN'a (1868-1910) nasip oldu.

O zamanlar Siam'da adlî birlik yoktu. Çeşitli yargı düzenleri (ordres) vardı. Tek tashih usulü olarak da, Krala bağlı kayıtlı adalet (justice retenue) anlayışından doğan bir dava tahriki müessesesi mevcuttu. Bu sebeptendir ki, ilk reformlar, Delillere İlişkin bir kanun (1895), Taşra Mahkemelerinin Teşkilâtına Dair bir kanun (1895), Geçici bir Ceza Usul Kanunu (1896) nun yayınlanması şeklinde ortaya çıktı. Bu metinlere, İstinaf Mahkemesindeki usulle ilgili bir kod ve Yüksek Mahkemedeki usullerle ilgili kanunlar eklendi.

9) Daha sonra, Medenî Kanun ve Ticaret Kanunu, Ceza Usul Kodu ve Adlî Teşkilât Kodu tasarılarını hazırlamak için bir, daha doğrusu birkaç kurul meydana getirildi. Bu çalışmalar sürüp giderken, 1897'de meydana getirilen bir «Kralî Kanunlaştırma Kurulu» 1908'de basit ve kesin ifadeli 340 maddeden meydana gelen bir ceza kanunnamesini ilân ediyordu.

İngiliz, Belçikalı, Fransız ve Taylandlı hukukçulardan meydana gelen bu kurul, Fransız, İtalyan, Hind ve Japon kodlarından ilham aldı.

Belli başlı iki yazarından birincisi Belçikalı bir hukukçu Mr. SCHLESSER, öteki de Japon hukukçusu Dr. MASAO olan bu eserde, batı hukukunun etkisi hâkim durumdaydı.

10) Fransa ve Siam arasındaki 13 şubat 1904 tarihli anlaşmanın onaylanmasından sonra, SIAM, Fransız hukukçusu Mr. PADOUX'un hizmetlerini, kendisini «yasama danışmanı» tayin ederek pekiştirdi. Bu zat, Ceza Kanunu tasarisını yenibaştan ele almakla görevlendirilirken, Prens DAMRONG başkanlığında yeni bir kurul da bu çalışmaya katılmak için tayin ediliyordu. Kurul, üç Siamlı prens ve Siam hükûmetinin adli danışmanı olan Dr. TOKİCHİ MASAO, Mr. PADOUX ve Mr. STEWART BLACK'ten kuruluydu.

Bu kurulun yaptığı görüşmeler, yasama danışmanı Mr. PADOUX'nun sunduğu ve Kral onayından geçirildikten sonra da 1 Haziran 1908'de yayımlanan bir metinle sonuçlandı.

11) Müşahede ettiğimiz gibi, 1936'da yapılan bir düzeltme hariç o tarihten bu yana daima yürürlükte kalan bu Siam ceza kanununu yazanlardan başlıcaları bir Belçikalı, bir Fransız, bir Japon ve bir de İngilizdi.

Metin ilk olarak Fransızca yazıldı. Sonra da, Tayland'lı seçkinlerin dili olan İngilizceye ve Tayland diline çevrildi.

Taylandın eski ceza hukuku metinlerinde ve geleneklerinde, suç ortaklığı, iradî ve iradî olmayan hareketler ayırımı, teşebbüsün bastırılması konularında batılı prensiplere çok benzer ilkeler yer almaktaydı. Fakat bu kavramlar sisteme bağlanmış değil, özel durumlar vesile oldukça açığa vurulmuşlardı. Üstelik, eski Tayland kanunları, müeyyidelerin ağırlığını ve cinsini, suç teşkil eden hareketin bizzat kendisine göre ayarlamaktan çok, suçlunun ya da bir cürmün kurbanının sosyal basamaktaki yerine göre ayarlıyorlardı. Bu türlü durumlara LAOS ve KAMBOÇYA'da (yani kastlara bölünmüş bir toplum düzenine dayanan Hind hukukundan gelme diğer hukuk sistemlerinde de rastlıyoruz.

Böylece, Avrupa hukuklarının Tayland yasaları topluluğunun

meydana gelişi üzerinde, ister doğrudan doğruya olsun, isterse kendisi de hemen hemen tamamıyla Avrupa kaynaklı bir hukuk olan Japon hukuku dolayısıyla olsun, ne kadar dikkate değer bir etki icra ettikleri açıkça ortaya çıkar.

12) Bu durum, krallarının akıllılığı ve bir de Fransız-İngiliz rekabeti sayesinde, sömürgeleşmekten ya da himaye altına düşmekten kurtulmayı beceren bir ülke için dikkat çekicidir. Fakat, işin doğrusunu söylemek gerekirse, bu ülke hiçbir zaman bir sömürge olmadıysa da, yine de Çin ve birçok başka ülke gibi, Büyük Britanya ve Fransa benzeri büyük batılı devletlere hukukî ülkedışılık (extraterritorialité) imtiyazları tanımak zorunda kaldı. Burada, Siam'ın mevcut adlî cihazını ve kanunlarını yenileştirmeye iten bir baskı kaynağı görmek mümkün.

Gerçekten de, bu imtiyazlar Avrupalı devletler tarafından, Siam müesseselerinin eskiliği ve Siam adaletinin yabancılar için pek az bir temniat sağlayıcı nitelikte oluşu delil gösterilerek istenmişti. Bu türlü imtiyazlar, Siyam'da yaşayan ya da bu ülkeyle ticaret yapan İngiliz ya da Fransız uyruklarının sayıca pek az olmaları sebebiyle, Siam için pek de fazla rahatsız edici değildi. Ama ne zaman ki bu imtiyazlar, bu iki ülkenin sömürge imparatorluklarının gelişmesinden dolayı, bunların Hindli, Birmanyalı, «shans», İngiliz sömürgesindeki Malezyalı, Kamboçyalı, Laoslu, Fransız, Hollanda Endonezyasının melezleri ve Javalılara da genişletildi, işte o zaman çekilmez hale geldi. Üstelik, yeni imtiyazlılar sömürgelilerin sahip oldukları saygınlığa (prestije) de sahip değillerdi.

Bütün bu imtiyazların kaldırılması için gerekli bir araç olarak, batıdan mülhem yeni bir mevzuatı yardıma çağırarak, ağır basan bir istek haline geldi.

13) ESKİ «COMMON WEALTH» ÜLKELERİNDEKİ DURUM:

Bağımsızlıklarını elde etmiş bulunan Güney-doğu Asyanın bu ülkeleri şunlar : BİRMANYA; birçok küçük Malezya devletiyle, Büyük Britanya tacının SARAWAK ve kuzey BORNEO adındaki eski iki sömürgesinden meydana gelen bir federasyon olan MALEZYA; Malezya federasyonundan ayrılmış olan SİNGAPUR ve bu federasyona girmeyi reddeden BRUNEİ.

Bu değişik ülkeler, birer İngiliz sömürgesiyken, muhafaza edilen bir teamülî yargı düzeninin yanısıra, Büyük Britanya'dakilerin tıpatıp benzeri ve istek üzerine adalet dağıtan mahkemelerden oluşan bir yargı hakkına sahiptiler.

İngiliz hukukundan gelen bu yargı düzeni, gelenekleriyle, Londra mahkemesinin emsal kararlarına olan bağlılığıyla, Londra barosunun basit birer şûbesi niteliğindeki barolarıyla, bu ülkelerde bir söz hakkı kazanmıştı.

14) Bunun sonucu, ortak hukuk (common law) un kuralları, bu ülkelerin müesseselerine de bir model oldu. Bu husus, Malezya ve Singapur'da açıkça göze çarpar.

Bütün bu ülkeler, adlî alanda olduğu gibi kamu hukuku alanında da, yetkilerini Londra'nın çeşitli merkezî yargı sistemlerinden alan birer Yüksek Mahkemeye sahiptiler. Hatta bugün bile Kraliçe'nin Yüksek Mahkemesinin kararları halâ nüfuzunu sürdürmektedir.

Burada batı hukuku, yani İngiliz hukuku, etkisini, bilhassa taklid edilme yoluyla kabul ettirdi. Ve bu hukukun, eski sömürgelilerden daha iyi savunmasını yapan da yoktu.

15) Malezya'da, Brunei'de ve Singapur'da iş takipçileri ve avukatlar, tıpkı bu devletlerin bağımsızlığa kavuşmalarından önceki zamanlarda olduğu gibi işlerine devam etmektedirler. Çok defa Londra'da kurulan bir yazıhanenin yanısıra KUALA-LUMPUR, SINGAPUR, Kuzey BORNEO'daki JESSELTON'da, Sarawak'taki KUSHING'te ve HONGKONG'da da şube yazıhaneler kurulur.

16) ENDONEZYANIN DURUMU :)

Endonezya üçyüz yıl kadar bir süre Hollandalıların sömürgesiydi. Bu sebeple, Hollanda hukukunun bu ülkede sağlam temeller bırakmış olması olağandır.

Bununla birlikte Hollanda, Endonezyalılara, kendi kanunlarını, kendi kamusal düzenini kabul ettirdiği kadar zorunlu bir şekilde kabul ettiremedi. Meselâ bugün Endonezya'da aile hukuku alanında, yargıanan kişinin bağlı bulunduğu dine göre değişik hukuk sistemleri mevcuttur.

Ülkede, hristiyanlar için bir aile hukuku, budistler için bir başkası, müslümanlar ve animistler için de ayrı birer aile hukuku mevcuttur. Herkesin seçebileceği bir de laik hukuk vardır. Ama pek az kimse bunu tercih etmektedir.

Bu sebepten dolayıdır ki, kadınının statüsü alanında, müslümanlar arasında, hristiyanlar arasında ya da Hindliler arasında bir evlenmenin söz konusu olup olmamasına göre, esaslı farklar bulunmaktadır. Burada kadın en iyi himayeyi müslüman hukukunda bulmaktadır. Çünkü, getirdiği çeyizin ve gelirin mâlîki olarak kalmaya devam etmekte, kocası ise onun her türlü bakımını sağlamak göreviyle başbaşa kalmaktadır. Boşanma halindeyse, kadın, getirdiği çeyizi alıp götürebilmektedir.

Belki de bu yüzdendir ki, umulanın aksine Endonezya, özel hukuk alanında batı etkisine, öteki komşularına nisbeten daha az mâruz kalmıştır.

17) FİLİPİNLERİN DURUMU :

Filipinler aşağı yukarı dört yüzyıl boyunca İspanya'nın sömürgesi durumundaydı. Etkilenme de, yalnız hukuk alanında değil, örf ve âdetler alanında da çok büyük oldu.

Bununla birlikte, bu koca ülke, İspanya'dan sonra A.B.D. tarafından ele geçirilince, günü geldikte siyasî bağımsızlık vermeyi de vaad eden bu yeni efendinin bir asırdan daha az bir zaman boyu ülke hukukunun evrimi üzerinde yaptığı etki, İspanyolların üçyüzyılda yapabildiğini de geçti.

Bu durum, İspanya'nın bırakmayı aklının ucundan dahi geçirmedeği belli bir refahı, A.B.D.'nin sağlamış olmasıyla açıklanabilir. Kesin olan bir olgu varsa, o da bugünkü Filipin müesseselerinin hemen hemen tamamen Amerikan hukukundan esinlenmiş olduğudur.

Bu da elbette, batı hukukunun bir etkisi demektir. Ama A.B.D. aracılığıyla. Filipinler, bu adalarda vaktiyle oturan ilkel tribuların hukuklarından bir iz taşımayan bir hukuka sahipti. Bu ülkenin hukuku, bir İspanyol taban üzerine kurulu Amerikan hukukudur. Yani, bir cins Kaliforniya ya da Texas macerası.

18) KAMBOÇYA ve LAOS :

1863'deki Fransız himayesi kurulmazdan önceki Kamboç hukukunun temelleri, Tayland'ın CHULALONGKORN reform'arından önceki hukukunun temellerine çok benzer. Sebebi de açık: Tayland, Hind-Kamboç uygarlığına bağlı ülkelerden biridir de ondan.

Bugünkü Tayland'ı meydana getiren bölgede, bundan iki bin yıl önce çok defa Mon Kherm adıyla anılan Endonezyalılar otururdu. Hristiyanlık çağının ilk 12 yüzyılında, bugün TAYLAND, KAMBOÇYA, LAOS, Kuzey MALEZYA ve Güney VIET-NAM'ın kapladıkları alan, besbelli Hindistan'dan gelen brahmanların yaydıkları bir hindli, brahman kültür ve uygarlığının nimetlerini devşirdi. Bunlar, geçiş sırasında, ülkenin güneyindeki bir kısım birman tribularını da medenileştirmiş oldular.

19) Kamboçya, en genişlediği zamanlarda, şu ülkeleri kapsamaktaydı : bugünkü Kamboçya; Kuzey Vietnamlılarla ortaklaşa tahrip ettikten sonra ele geçirdikleri merkezî Vietnam'ın yarısı ve Güney Vietnam'ın tamamı; bütün bugünkü Laos; belki Birmanya'nın sınırları dışında kalan bütün bugünkü Tayland ve Kuzey Malezyanın da üçte biri.

Bu devrin sonlarına doğru, Tayland'lılar, Khmer İmparatorluğuyla temas haline geldiler. İndulaşmış khmerlerle temaslar sonucu da medenileştiler. Tıpkı barbarların Roma, Mongolların Göksel İmparatorluk, Türklerin de Bizans sınırlarındaki durumları gibi.

20) THAI'ler, khmer imparatorluğuna girip yerleşince ve günümüzde Laos'un MEO'larının yaptıkları gibi, Çin'den kaçan yeni Thai unsurları da kendilerine eklenince, eski khmer imparatorluğunu sarsabilecek güce eriştiler. Ondan beri de, Vietnamlıların doğuda yaptıklarını, bu defa batıda yaparak, imparatorluğu parçalamaktan bir an için bile geri kalmadılar. Bu sebeptendir ki, her iki ülkede de, aynı hukukî teamülleri bulmak şaşırtıcı değildir.

21) Kamboçya üzerinde Fransız himayesinin kurulduğu dönemde, ortada var olan, bugünkü topraklarının üçte ikisine sahip ve nüfusu da, bugün olduğu gibi 5 milyonu aşkın olmak yerine 800.000 kadar olan, son derece küçülmüş bir ülkeydi.

Adli sistem bir «kayıtlı adalet» (justice retenue) sistemiydi.

Herkes hükümdara kendi davasının görülmesi dileğinde bulunabilirdi. Yargılanmak isteyen, bu hakkı elde edebilmek için, kral sarayının kapısında trampeta çaldırırdı. Bangkok'ta ise aynı işi bir gong görürdü.

Taşrada (vilayetlerde) adalet, iki yardımcıyla ya da iki kanton başkanıyla birlikte çalışan Vali tarafından dağıtılırdı.

Kral ANG DUONG (1848-1859) zamanından beri, cürümler, başkentin özel bir yargılama kurulu (Sala lukhun) önünde yargılanırdı.

22) Tıpkı Tayland'da olduğu gibi, Kamboçya'da da, hukuk ve ceza yargılaması birbirinden kesin bir şekilde ayrılmış değildi. Cezalar, «zalimdiler» dememek için, «cismanî ve müsamahasızdılar» diyebiliriz.

Bunlar, yargılananın sosyal sınıfına göre derecelendiriliyor ve *salique kanunu* (*) ya da 12 levha kanununda olduğu gibi bir kısmı ceza, bir kısmı da tazminat yerine geçen karma nitelikli para cezalarına yer veriliyordu.

23) Kral Emirnameleri (KRAM) bu kuralları kanunî sayıyorlardı. Fakat bu kanunlardan belli bir kısmını öğrenmemize yarıyan bazı derlemelerden yine anlıyoruz ki, bu kurallardan büyücek bir kısmı artık uygulanmamaktaydı.

24) Kral NORODOM'un gerçekleştirmeye koyulduğu reformlar arasında, mahpusların bakımıyla ilgili olanlar da vardı. O zamanlara kadar süregelen teamül, mahpusların ailelerinin bakımı ya da kamunun yardımlarıyla doyurulması şeklindeydi. Bunun için de, mahkûmlar her gün, gerekli sadakayı toplayabilmek amacıyla çarşı-pazar dolaşırlardı. Ama işler öylesine bir hale gelmişti ki, mahkûmlar ve gözcüleri, gerçekte, satıcılardan bir nev'î «tabla resmi» alır durumdaydılar.

25) Gerek himaye andlaşması, gerekse bunun peşisıra yapılan başka birtakım andlaşmalar, Kamboçya için çok gerekli olan adlî reform üzerinde ısrarla duruyorlardı. İlerde göreceğimiz, gibi, azçok başarılı bazı teşebbüslerden sonra bu reform gerçekleştirildi.

(*) Frankların Salien Kabilesi Ceza Kanunu (Ç. N.)

Öteyandan, bir karma Fransız-Kamboç adaleti yaratma yolunda girişilen verimsiz denemelerden sonra, Fransız uyrukları ve Fransızlaştırılmış (assimilé) ların yararlanması için bir adli sistem kuruldu.

26) Yeni baştan düzenlenen Kamboçya adalet sistemi, her vilâyette bir tane olmak üzere ilk derece mahkemeleri, meslekten hâkimlerden meydana gelen bir İstinaf Mahkemesi ve bir de «iptal mahkemesi» (Cour d'annulation) ya da «Sala Vinichay» denilen mahkemeden meydana gelmekteydi. Bu yeni düzenleme de batı etkisini taşır.

Bu etki, Kamboçya'da halen yürürlükte olan ve Fransız hukukçularının yüksek «khmer» memurlarının yardımıyla hazırladıkları çeşitli kodların yazımında doğrudan doğruya kendini gösterdi.

Kamboçya'nın eski âdetleri imkânlar elverdikçe saklı tutulmuş ve batı hukuku müesseseleri azar azar sokulmuşlardır.

27) «Azar azar» diyoruz, çünkü bugün yürürlükte olan Kamboçya kanunları, biribiri peşisıra yapılan müdahaleler sonucu meydana gelmişlerdir.

İlkin 1902'de ilk defa olarak bir iptal mahkemesinin ortaya çıktığı görülür. Önce Bakanlar Kuruluna düşen bu rol, 1911'de özel bir adli mahkemeye tevdi edilir.

1911'de, bir kurulun 1901'den beri üzerinde çalıştığı kodlar yayınlandı. 20 Kasım 1911 tarihli bir emirnameyle bir cezaî ilk soruşturma ve bir adli teşkilât kanunu yayınlandı. 25 Ağustos 1924'de yayınlanan bir ceza kanunu, 1929'da esaslı bir şekilde elden geçirildi ve 23 Temmuz 1934'de de yeni bir ceza kanunu ile değiştirildi. Bu sonuncusu, bugün bugün daima yürürlükte kaldı.

28) Vatandaşlık durumuna münhasır bir Medenî Kanun 1911'de yürürlüğe konmuştu; daha sonra yerini, 25 Şubat 1920'de çıkarılan ve o tarihten bugüne dek yürürlükte kalan eksiksiz bir Medenî Kanuna bıraktı.

Nihayet 13 Mart 1950'de tamamen Fransadan esinlenmiş bir ticaret kanunu yayınlandı (Çünkü, khmer hukukunun temellerinde

bu alanla ilgili bir kısım yoktu). 12 Şubat 1954'de de, yine Fransız anlayışına uygun bir askerî adalet kanunu yürürlüğe kondu.

29) Batı etkisi, aynı zamanda, Kamboçya'daki Fransız adliyesinin örneklik etmesi sayesinde de kendini duyurdu. Buradaki Fransız adliyesi Saygon'daki Fransız İstinaf Mahkemesine bağlı mahkemelerden meydana gelmekte ve Fransız kanununu uygulamaktaydı.

Bu mahkemeler herkese açıktı. Şu anlamda ki, Kamboçyalılar, bir sözleşmenin imzalanması sırasında, isterlerse, bu sözleşmeden doğabilecek uyuşmazlıkları çözüme yetkisini Fransız mahkemesine verecek bir yetkilendirme anlaşması da yapabilirler, isterlerse, uyuşmazlığın belirmesi anında Fransız Mahkemesi önüne çıkarılmayı isteme ya da hasım tarafı buraya çağırma yolunu tutabilirlerdi.

30) Böylece, kanunlaştırma hareketleri, mahkemelerin yetkilerinin genişletilmesi ve eğitim yoluyla, ayrıca hukukçu danışmanlar ve adli uzmanlar sayesinde Fransız hukuku lehine sürekli bir etki oluşmaktaydı.

Kamboç toplumunun seçkinleri, son savaşa kadar, Saygon ve Hanoi'deki Fransız liselerinde öğrenim görmüşlerdi. Yüksek memurlar PHNOM-PENH'de kurulan ve 1945'e kadar çalışan bir İdarecilik Okulu'nda verilen eğitimle yetişmişlerdi. O tarihten bu yana, 1950'de PHNOM-PENH'de, Çinhindindeki Hukuk Fakültesine bağlı ve Paris Hukuk Fakültesinin de yüksek himayesi altında bir Hukuk İlimleri Enstitüsü kuruldu. Enstitü 1955'de Hukuk Fakültesi haline dönüştü. Profesörleri 1960'a kadar tamamıyla Fransız idi. Şimdiki durumda, bunların üçte ikisi, Fransız fakültelerinde ya da PNOHM-PENH' hukuk fakültesinde yetiştirilmiş Kamboçya hukuku doktorlarıdır.

31) Aynı şekilde bir kralî İdarecilik Okulu — 3 yıl kadar önce bu okul kapatıldı — Kamboçyanın yüksek memurlarının yetiştirilmesine 10 yıl kadar bir süreyle yardımcı oldu. Bu eğitim, Kamboçya'da batılı hukukun etkisinin yayılmasına adanmış yardımcı oldu.

32) Geçen yüzyıl sonundan bu yana, Fransız himayeci rejimi, Kamboçya Adalet Bakanlığının nezdinde daima bir hukukî danışman bulundurdu. Ne zaman ki, 1953'de, Fransanın elinde bulundurduğu yetkiler, bağımsızlığını tamamlaması için Kamboçya'ya devredildi, bu müessese de son buldu (29 Ağustos 1953).

Fakat, 9 Eylül 1953 tarihli bir Adliye Anlaşması, Fransız uzman yargıçlarının, Kamboçya'nın Adalet Bakanlığı ve «khmeres» yargı sistemi içinde yer almalarını öngörmekteydi. Bu kimseler, işin içersinde bir Fransız menfaatinin bulunduğu durumlarda ya da «khmeres» yetkilileri tarafından kendilerine verilecek sair işlerde kanaatlerini açıklayacaklardı. Aynı zamanda, Adalet Bakanlığının isteği üzerine bazı metinleri incelemeye de girişebileceklerdi.

Başlangıçta sayıları 5 olan, bugünse 2'ye inmiş olan uzmanlar gerek mütalâalarıyla, gerekse yazdıkları kanun tasarılarıyla Kamboçya adaletinin ilerlemesine yardımcı oldular. Ondan bu yana, seleflerinin çoğunlukla yoksun buldukları bir yetişkinliğe ve hukuk diplomasına sahip olan Kamboçyalı yargıçlar, gittikçe daha az, hukuk uzmanlarına danışmaktadırlar, ki zaten bunların tamamen ortadan kalkmasına pek fazla bir zaman da kalmamıştır.

33) Kamboçya ve Laos gibi ülkelerde batı hukukunun sahip olduğu saygınlık (prestij) öylesinedir ki, hukuk heyetlerinin Kamboçyalı ya da Laos'lu üyelerinin, Fransız hukuk uzmanları tarafından yazılmış bir metni, sırf Fransa'daki benzerinden çok farklı buldukları için geri çevirdikleri dahi olmuştur. Zira, bir hukuk metninin sırf Fransa'da var olması, onlarca, «üstün bir norm» olarak kabul edilmesine yeter.

34) LAOS'la ilgili olarak yapabileceğimiz gözlemler de, Kamboçya üstüne yaptıklarımızdan çok farklı olamaz. Laos da, medeniyetinin özünü, gerek doğrudan doğruya, gerekse Birmanya, Siam ya da Kamboçya vasıtasıyla Hindistan'dan almış, buda dinine bağlı bir ülkedir.

Birkaç yıl öncesine kadar yürürlükte olan eski kodlarda şu türlü hükümlere rastlarız :

Zina suçu, Kraliçe tarafından ya da onunla birlikte işlenmişse, cezası ölüm ya da kürek; suçlu bir memur karısı, suç ortağı da budist bir din adamıysa 5 yıl hapis; halktan kimseler içinse hafif bir para cezasıdır.

Ayrıca, zina suçunun çeşitli halleri için zarar ziyan tarifeleri öngörülmüştür. Eğer kadının kocası ya da babası kralıysa, mağdur aileye ödenen tazminat 160 kuruş (piastres), valiye 80 kuruş, küçük eşraftansa 50 kuruştur. Eğer, mağdur koca askerî bir seferde ya da

resmî bir görevle ikametgâhının bulunduğu şehrin dışında bulunuyor idiyse, ceza da iki misli arttırılırdı.

35) Ancak, 20 yıl daha sonraki bir kodla bütün bu eski usuller kaldırılabilmiştir. Ve bugün de, dağlarda yaşayan bazı tribuların (Meo, Kha ve ötekiler) bu eski töreleri hemen hemen el değmemiş halde koruyup korumadıkları da şüphelidir.

36) Şu halde Laos'taki batı etkisi, medeni kanun ve ceza kanunlarının yenibaştan yazımı yoluyla yavaş yavaş kendini duyurmuştur. Komşuları tarafından çepeçevre kuşatılmış olan bu ülke çok yavaş bir evrim göstermiştir. Ancak, 1945-46 yıllarındadır ki, batılılaşması da hızlanır.

Batı hukukunun Laos'taki etkisi, gerek Fransız, İngiliz, Amerikan heyetlerinin uzmanlarının varlığıyla, gerekse, Birleşmiş Milletlerin teknik yardımı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu uzmanlar, bütün idarî ve iktisadî alanlardaki çalışmalarda pay almakta ve tabiatıyla batı hukuku kaynaklı görüşlerini teklifler halinde sunmaktadırlar. Laos'un milletlerarası dilinin Fransızca oluşu ve 60 yıl himayesi altında bulunduğu Fransızlarla ilgili kötü bir hatırasının da bulunmayışı (zira bu himaye Tayland'ın ilhakçı politikasına karşı bir garanti olarak istenmiş ve çok hafif bir ölçüde uygulanmıştı), kıta Avrupası hukukundan esinlenmiş çözümlerin de, genellikle tercih edilmesine yol açmıştır.

37) Şimdiki durumda, Fransız hükûmeti tarafından Laos Adalet Bakanlığı nezdinde görevlendirilen üç uzman, adliyenin düzenlenmesinde, hukuk öğretiminde ve kanun tasarılarının yapımında fikir vermek suretiyle Laos hükûmetine yardımcı olmaktadır.

Ayrıca ,ben de, 1964 ocağından beri, Birleşmiş Milletlerin görevli uzmanı olarak, Laos'un bütün kanunlarını yeniden hazırlamak için çağrılmış bulunmaktayım. Böylece biz, biçim olarak Fransız, esas olarak da, Laos zihniyetine ve korunması gereken Laos adetlerine uydurulmuş bir evrensel temel üzerine kurulu bir hukuk bütününü kurma denemesine girişmiş bulunuyoruz. Maksat, meydana getirilecek elbisenin, bir hazır elbise değil, vücûda tam oturan bir ismarlama elbise olmasını sağlamaktır.

38) Böylece, bir ceza kanunu tasarısı, bir aile kanunu tasarısı hazırladık. Aile kodu, bir «çok karılı» bir de «tek karılı» biçim üze-

rine kuruluydu. Aralarından birini, metin kendisine verildiğinde Millî Meclis tercih edecektir. Şimdiki durumda, yukarıda belirttiğimiz aile hukuku kısmı hariç bütün Laos özel hukukunu kapsıyacak bir medenî ve ticarî borçlar kanunu üzerinde çalışmaktayız.

Bu arzulu teşebbüsü sonuna vardırmak için de, daha sonra usul kanunları kaleme alınacaktır.

Bu çalışmalarda izlenen usul, ilgili konuda var olan çeşitli kodifikasyon metinlerinin ve etüdlerin araştırılmasından başlar. Bu çalışmalara ben daima Paris'te girişirim. Arkasından, Kod'un incelenmekte olan bölümü hakkında bir öntasarı yazar, bunu Laos'un başkenti olan VIENTIANE'de kurulu ve raportörü olduğum bir kurula sunarım. Tasarı, sonunda bu kurulunun görüşlerine uygun biçimde kaleme alınır ve tasdik için yeniden ona sunulur. Metin o zaman Lao diline çevrilir ve hükûmetin bu metni yasama müeyyidesine bağlaması beklenir.

39) VIETNAM'IN DURUMU :

Vietnamın batı hukukuna girişi de, aynen Kamboçya'daki yolla oldu.

Çin uygarlığına bağlı ve uzun zaman da bir Çin sömürgesi olarak kalan bu ülke, Çin kanunlarının bir ustalıkla kopyası olan kodlara sahipti. NGUYEN hanedanının kurucusu olan GIA LONG, 19 uncu yüzyılın ilk 20 yılında, nüfuzunun başladığını bildiren bir kod yazdırmıştı. Fakat, Çin'in edebî kültürüne bağlı yüksek memurları ve ulemâsı, NGUYEN hanedanından önceki LE hanedanının Kod'undan da daha eski ve bazı bakımlardan da geri bir eski Çin kanununu nakletmekle ve hatta bazı yerlerini de aynen kopya etmekle yetindiler.

Bu kod, Çin kodları gibi, çok zalim cezaları öngörmekteydi. Ama, adlî teşkilatlanma çok mantıklı bir biçimde ve inceden inceye öngörülmüştü. Bu teşkilatlanma biçimi, sonu, HUE'daki ANNAM imparatoruna varan bir piramid kuruyordu.

40) Amiral RIGAUT DE GENOUILLY'nin 1859'da Saygon'u ele geçirdiği tarihe kadar, adamakıllı yabancı düşmanı olan ANNAM, batı hukukunun etkisine hiçbir şekilde mâruz kalmamıştı.

Fransızlar COCHİNCHINE'e yerleştiklerinde, Fransız hukukunu sadece kendi uyrukları ve bunların başkalarıyla akdettikleri sözleşmeler için geçerli olarak soktular. Fakat eski teamülleri yerlilere bıraktılar.

Bu teamülleri açıklığa kavuşturmak amacıyla, 1883'de, medenî haller ve annam aile statüsü ile ilgili bir metin yayınlandı. Bu kanun, eski teamüllere pek az bir değişiklik getirmekle, bunları bir Fransız yargıcı için de yaşayabilir hale getirmekle yetinmekteydi. Fakat, sözleşmeler hukuku alanında, Fransız hukuku derhal ve herkese uygulanabilir hale geldi.

Annam toprak hukuku saklı tutuldu. Bu zaten çok mükemmel bir durumdaydı. Yapılan, sadece teferruatla ilgili bazı rötuşlar oldu. Ceza alanında annamitler için uygulanmak üzere ceza kodu değiştirilerek yayınlandı. Fransız ceza kanunu Fransızlara ve Fransızlaşmışlara (assimilées) uygulanıyordu.

41) Fakat COCHİNCHINE bir Fransız sömürgesiydi. Bu sebeple de, Fransa'nın doğrudan yönetimine bağlıydı. 1883'de muzaffer Amiral COURBET Annam İmparatorluğunun geri kalan kısmını da Fransa'nın himayesi altına koyarken, mesele bambaşka bir biçimde kendini gösterdi. Gerçek Annam yani ülkenin merkezinin kıyı ovaları, hükümdarın nüfuzu altında kalıyor fakat Yüksek Sömürge elçisiyle, vilayetler elçilerinin denetimine tabî tutuluyordu.

Gerçekten de, TONKİN, kızıl ırmak deltası ve ilişkileri hükümdarın nüfuzu altında kalıyordu. Fakat bu yetki bundan böyle, İmparator HUE adına hareket eden bir Fransız yüksek elçisi tarafından kullanılacaktı.

Reformlar, eski GIA LONG kanununun kaldırılarak, yerine, yeni kodların konmasıyla gerçekleşti. Bu kodlar, Annamitleri, iyi oturmuş geleneksel teşkilâtlarıyla bir arada yürüyebilecek ölçüde geliştirmekle beraber, âdetlerine de saygı gösteriyordu.

42) Fakat, bilhassa Paris Hukuk Fakültesine bağ'ı HANOİ ve şimdi de SAİGON hukuk fakültesi, Fransa'ya gönderilen öğrenciler, İdarî makamların kapısını açan müsabaka imtihanları yoluyla ki, batı hukuku VIET-NAM'a nüfuz edebilmiştir.

Bu nüfuz şimdi çok büyüktür. Ve bunun, bu ülkede devam ettirdiği savaş sebebiyle bugün Amerika Birleşik Devletleri tarafından sürdürülüyor olması sadece, hafifçe, yönünün değişmesine yol açabilir, yoksa derinliğinin değil.